

Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi ve Mimarlık Eğitimi: Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Güçlükler*

National Qualifications Framework For Higher Education in Turkey, and Architectural Education: Problems and Challenges of Implementation**

Emel AKÖZER

ÖZ

Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) Bologna reformları bağlamında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından Mayıs 2009'da benimsendi. Yükseköğretim Genel Kurulu, 21 Ocak 2010'da TYYÇ'nin yükseköğretim kurumlarında ve programlar düzeyinde uygulanmasına karar verdi. Kararda bu sürecin Aralık 2012'ye kadar tamamlanması öngörülüyordu. TYYÇ için hem Avrupa Yükseköğretim Alanı Yeterlilikler Çerçevesi (QF-EHEA, 2005), hem de yaşam boyu öğrenim için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (EQF-LLL, 2008) referans alınmıştı. EQF-LLL, Avrupa Birliği'nin (AB) Lizbon Stratejisi hedefleri doğrultusunda eğitim ve öğretimde Avrupa işbirliğini kolaylaştırmak üzere geliştirilmişti. Bu makalede TYYÇ'nin "temel alanlar" ve mimarlık programları düzeyinde uygulanmasında karşılaşılan bazı belirsizlikler, sorunlar ve güçlükler ele alınmaktadır. Avrupa yeterlilikler çerçevelerinin, Avrupa Yükseköğretim Alanı (EHEA) ile Eğitim ve Öğretim 2010 çalışma programı (ET 2010) ve Eğitim ve Öğretim 2020 stratejik çerçevesinin (ET 2020) hedefleri açısından önemine ilişkin tartışmanın ardından, mimarlık alanındaki yeterlilikleri ilgilendiren iki sorun alanı üzerinde durulmaktadır: i) TYYÇ'nin getirdiği terminoloji ve sınıflama sorunları; ii) Avrupa yeterlilikler çerçeveleri ile AB'de mesleki yeterliliklerin tanınması hakkındaki mevzuatı yeniden düzenleyen 2005/36/EC sayılı Direktif (Mesleki Yeterlilikler Direktifi) arasındaki bağlantısızlık nedeniyle, mimarlığın da aralarında yer aldığı yedi "sektörel" meslek alanındaki yeterliliklerin tanımlanmasında karşılaşılan güçlükler. Makalede bütünleşmiş bir Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın oluşturulması konusunda ilerleme sağlamak üzere Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nin modernizasyonu için yapılan çalışmalarındaki en son gelişmeler de gözden geçirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Mimarlık eğitimi, Sektörel meslekler, Yaşam boyu öğrenim, Yeterlilikler çerçeveleri, Türkiye yükseköğretim yeterlilikler çerçevesi

ABSTRACT

The Council of Higher Education (CoHE) adopted the National Qualifications Framework for Higher Education in Turkey (NQF-HETR) in May 2009, as part of the Bologna reforms. In January 2010, the CoHE decided full implementation of the NQF-HETR at institutional and program levels and in this decision, it was foreseen that the process would be completed by the end of December 2012. The NQF-HETR has been aligned both to the overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area (QF-EHEA, 2005) and to the European Qualifications Framework for lifelong learning (EQF-LLL, 2008). The latter was introduced to facilitate the European cooperation in education and training, in line with the goals of the European Union's (EU) Lisbon Strategy. This paper focuses on some of the problems that have become apparent during the NQF-HETR's implementation at the levels of "narrow fields of education"

* Bu makale, kısmen XXXIV. Mimarlık Okulları Bölüm Başkanları İletişim Grubu (MOBBİG) Toplantısı'nda (Karadeniz Teknik Üniversitesi, 3-4 Mayıs 2012, Trabzon, Türkiye) sunulan "Bologna Süreci ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi Arasındaki Bağlantısızlık ve Mimarlık Eğitimi Açısından Çözüm Arayışları" başlıklı davetli bildiriye dayanmaktadır. XXXV. MOBBİG toplantısı (Yaşar Üniversitesi, 8-9 Kasım 2012, İzmir, Türkiye) için hazırlanan güncelleme notlarından da yararlanılmıştır.

** This paper is partly based on an invited presentation entitled "Lack of Alignment between the Bologna Process and the Professional Qualifications Directive: The Search for a Solution in the Context of Architectural Education", which was presented at the 34th Meeting of the Network of Heads of Schools of Architecture (MOBBİG) (Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye, May 3-4, 2012). It also draws from the author's notes on the latest developments on the revision of the Professional Qualifications Directive, compiled for the 35th MOBBİG Meeting (Yaşar University, Izmir, Turkey, November 8-9, 2012).

Emel AKÖZER (✉)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Middle East Technical University, Ankara, Turkey
akozer@metu.edu.tr; emel.akozer@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 07.01.2013

Kabul Tarihi/Accepted : 01.03.2013

and architecture programs, and the challenges ahead. Following a discussion of the significance of the two European frameworks in light of the goals of the EHEA, the Education and Training 2010 work programme (ET 2010) and the strategic framework for European cooperation in Education and Training (ET 2020), it covers two problem areas concerning qualifications in architecture: i) terminological and classificatory problems entailed by the NQF-HETR; ii) the lack of alignment between the European qualifications frameworks and the EU Directive on the Recognition of Professional Qualifications (Directive EC/2005/36) that covers seven “sectoral professions” including architecture. The paper also reviews the latest developments for the modernization of the EU Directive in order to provide progression in forming an integrated European Higher Education Area.

Keywords: Architectural education, Sectoral professions, Lifelong learning, Qualifications frameworks, National qualifications framework for higher education in Turkey

GİRİŞ

Türkiye’de ulusal yükseköğretim yeterlilikler çerçevesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, Bologna ülkelerinin yükseköğretimden sorumlu bakanlarının 2005 Bergen konferansının ardından, Yükseköğretim Kurulu tarafından başlatılmıştı (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2010, s. 22, 23). Nisan 2006’da kurulan Yükseköğretim Yeterlilikler Komisyonu’nun (YYK) hazırladığı ve Haziran 2007’de ilgili paydaşların görüşlerine sunduğu ilk yükseköğretim yeterlilikler çerçevesi taslağı için Bergen konferansında benimsenen Avrupa Yükseköğretim Alanı Yeterlilikler Çerçevesi (QF-EHEA) referans alınmıştı (YYK & Oktik, 2007). Mayıs 2009’da Yükseköğretim Genel Kurulu’nda görüşülen son taslak çerçeve ise esas olarak Avrupa Birliği’nin (AB) Lizbon Stratejisi bağlamında geliştirilen ve Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi’nin 23 Nisan 2008 tarihli Tavsiye Kararı’yla yayımlanan yaşam boyu öğrenim için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi’ne (EQF-LLL) dayanıyordu (Yükseköğretim Kurulu, 2010, s. 20). Yükseköğretimde Ulusal Yeterlilikler Komisyonu (YUYK) ve Çalışma Grubu’nun taslak çerçeveyle ilgili raporunda, bu iki Avrupa çerçevesinin uyumlu olduğu belirtilmişti (YUYK, 2009, s. 5). EQF-LLL konusundaki tercih, yükseköğretim yeterliliklerini eğitim sisteminin bütünü için geliştirilmesi planlanan bir ulusal yeterlilikler çerçevesiyle ilişkilendirme düşüncesinden kaynaklanıyordu.

Yükseköğretim Genel Kurulu’nun 21 Ocak 2010 tarihli kararıyla Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi’nin (TYYÇ) “yükseköğretim temel alanları” düzeyinde ve yükseköğretim kurumlarında programlar düzeyinde uygulanmasına başlandı (Yükseköğretim Kurulu, 2010, s. 23). Yükseköğretim programları düzeyindeki çalışmalar, Avrupa Komisyonu’nun desteklediği ‘2011-2013 Bologna Uzmanları Ulusal Takımı Projeleri’ kapsamındaki faaliyetlere paralel olarak devam etmektedir (s. 14). Bu uygulamaların Aralık 2012’de tamamlanması öngörülmüştü.

Yükseköğretim yeterliliklerini de kapsayacak şekilde yeniden tanımlanan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) için hazırlanan taslak ise Temmuz 2012’de Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından ilgili kurum ve kuruluşların görüş, öneri ve katkılarına sunuldu. TYÇ için, EQF-LLL ile birlikte Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi’nin 30 Aralık 2006 tarihli ve 2006/962/EC sayılı Tavsiye Kararı’nın konusu olan Avrupa Anahtar Yetkinlikler Çerçevesi de referans alınmıştı (bkz. MYK, 2012).

Bu makalede TYYÇ’nin ‘temel alanlar’ ve mimarlık programları düzeyinde uygulanmasında karşılaşılan bazı belirsizlikler, sorunlar ve güçlükler ele alınmaktadır. İlk olarak, Avrupa yeterlilikler çerçevelerinin (QF-EHEA ve EQF-LLL), Avrupa Yükseköğretim Alanı’nın ve eğitim ve öğretimde Avrupa işbirliği programlarının (ET 2010 ve ET 2020) hedefleri açısından önemi tartışılmaktadır. İkinci olarak, mimarlık alanındaki yeniden yapılandırma çalışmalarını ve mimarlık yeterliliklerini ilgilendiren iki sorun alanı üzerinde durulmaktadır:

1. TYYÇ’nin getirdiği terminoloji ve sınıflama sorunları: Çerçevenin oluşturulmasında kullanılan bazı kategorilerin, modellerin ve ‘temel alan’ tanımlarının dayandığı eğitim ve öğretim alanları sınıflamasının, mimarlık alanının diğer yükseköğretim alanlarıyla ilişkisi ve mimarlık programlarının profilleri açısından yarattığı sorunlar;
2. Avrupa yeterlilikler çerçeveleri ile Avrupa Birliği’nde mesleki yeterliliklerin tanınması hakkındaki mevzuatı yeniden düzenleyen 2005/36/EC sayılı Direktif (Mesleki Yeterlilikler Direktifi) arasındaki bağlantısızlık; bu bağlantısızlık nedeniyle, mimarlığın da aralarında yer aldığı yedi ‘sektörel’ meslek alanındaki yeterliliklerin tanımlanmasında karşılaşılan güçlükler ve çözüm arayışları.

İlk gruptaki belirsizliklerin ve sorunların bir bölümünün, henüz ulusal düzeyde ortak bir kavramsal çerçevenin geliştirilememiş olmasından, bu nedenle bazı temel kavramların aktarımındaki tutarsızlıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Yükseköğretim ile genel olarak eğitim ve öğretim alanlarında Avrupa düzeyindeki işbirliğinin uzun erimli stratejik hedeflerinin ve bu alanlarda gelişen Avrupa ölçütlerinin tüm ulusal paydaşlar tarafından bilinmemesi ya da paylaşılmaması da, söz konusu hedeflerden ya da bu hedefler doğrultusunda geliştirilen politikalardan uzaklaşan yorumlara ve uygulamalara yol açabilmektedir.

İkinci grupta sözü edilen bağlantısızlık ise, Avrupa yeterlilikler çerçeveleriyle ilgili çalışmaların mesleki yeterliliklerin tanınmasına ilişkin AB mevzuatının modernizasyonu sürecine yansımış olmasının bir sonucudur.

Mesleki Yeterlilikler Direktifi Türkiye’de ilk kez 2003’te, Türkiye Ulusal Programı’nda İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi (Fasıl 3) kapsamına giren AB mevzuatına uyum çerçevesinde, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından yürütülen çalışmalar bağlamında gündeme gelmişti (bkz. T.C.

Avrupa Birliği Bakanlığı, 2003). Direktif, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından Eylül 2005'te benimsenmiş ve 2007'de yürürlüğe girmiştir.

Direktifin benimsenmesinin ardından Avrupa yeterlilikler çerçeveleriyle arasındaki bağlantısızlık Avrupa Üniversite Birliği'nin (EUA) *Bologna El Kitabı*'nin iki ayrı basımında Harold Davies (2006; 2009) tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu konudaki çözüm arayışları 2007'de Bologna Süreci'ne danışman üye olarak katkıda bulunan EUA tarafından düzenlenen ve Avrupa Komisyonu'nun, Avrupa Parlamentosu'nun ve sektörel mesleklerle ilgili kurumların temsilcilerinin de katıldığı bir seminerle başlamıştır (EUA, 2007a; EUA, 2007b). Konuyla ilgili çalışmalar, sektörel mesleklerde eğitim ve öğretim süreleri, müfredat tasarımı, öğrenme hedeflerinin belirlenmesi, mobilite ve kalite güvencesi konularına odaklanmıştır. Bu makalede, Avrupa Komisyonu'nun Mesleki Yeterlilikler Direktifi konusunda 19 Aralık 2011 tarihli ve COM (2011) 883 sayılı revizyon önerisini izleyen gelişmeler, Direktifin EHEA ile uyumunu sağlamaya yönelik çalışmalar ve bu bağlamda EUA ve Avrupa Mimarlar Konseyi'nin (ACE) yaklaşımları üzerinde de durulmaktadır.

Yazının sonuç bölümünde, Mesleki Yeterlilikler Direktifi'ndeki değişiklik önerisi konusunda paydaşlar arasında gerekli iletişimin sağlanmasının, 'temel alan' yeterliliklerinin gözden geçirilmesi, TYYÇ'nin mimarlık programları düzeyinde uygulanması ve AB müktesebatıyla uyumlu bir mesleki yeterlilikler sisteminin kurulması süreçlerindeki önemi vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında mimarlık eğitimi için TYYÇ/TYÇ ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nin arayüzünün yeniden nasıl tanımlanabileceği kısaca tartışılmaktadır.

AVRUPA'DA YÜKSEKÖĞRETİM REFORMLARININ HEDEFLERİ AÇISINDAN YETERLİLİKLER ÇERÇEVELERİ

QF-EHEA, Bologna Süreci'ne katılan ülkelerde yükseköğretim programlarının karşılaştırılabilirliği, uyumluluğu ("*compability*") ve şeffaflığı için ortak bir referans sağlamak üzere geliştirilmiştir. Avrupa'da ortak bir yükseköğretim alanının oluşturulmasında en önemli araçlardan biri olarak görülen bu üst yeterlilikler çerçevesi, yükseköğretimin lisans, yüksek lisans ve doktora evrelerinin her biri için genel öğrenme hedeflerini, ayrıca lisans ve yüksek lisans için kredi aralıklarıyla ifade edilen öğrenim sürelerini belirlemektedir. (Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu, 2005; Bergen Bildirisi, 2005, s. 2).

EQF-LLL ve Avrupa Anahtar Yetkinlikler Çerçevesi ise AB'nin Lizbon Stratejisi hedefleri doğrultusunda eğitim ve öğretim alanındaki Avrupa işbirliği kapsamında geliştirilen mobilite ve yaşam boyu öğrenim araçlarıdır (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2008, s. 1, 2). EQF-LLL, Avrupa'daki ulusal eğitim ve öğretim sistemleri ile bu sistemler içerisinde yer alan tüm eğitim seviyelerinin karşılaştırılabilirliğini sağlayacak bir referans çerçevesi olarak tasarlanmıştır. Çerçeve, genel eğitim ve yükseköğretim ile mesleki eğitim ve öğretimde sekiz yeterlilik seviyesi için bilgi, beceri ve yetkinlik tanımları getirmektedir. EQF-LLL hakkındaki Tavsiye Kararı'nda, böyle bir çerçevenin çalış-

şanların ve öğrenenlerin istihdam edilebilirliğini, mobilitesini ve sosyal uyumunu, herkes için yaşam boyu öğrenime erişimi ve katılımı artırmak gibi üst hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağı ifade edilmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2008, s. 1, 2). EQF-LLL ile ilişkilendirilen ulusal yeterlilikler çerçevelerinin geliştirilmesi, Eğitim ve Öğretim 2010 (ET 2010) çalışma programından sonra, Mayıs 2009'da benimsenen Eğitim ve Öğretim 2020 (ET 2020) çerçevesinin de stratejik hedefleri içinde yer almaktadır (bkz. Avrupa Birliği Konseyi, 2009, para. 3; Ek II; Avrupa Birliği Konseyi, 2011, para. 3).

Bologna ülkelerinin yükseköğretimden sorumlu bakanlarının 2012 Bükreş Konferansı öncesinde Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu (2012) tarafından hazırlanan raporda, EQF-LLL konusundaki çalışmaların EHEA Çerçevesi'nin benimsendiği dönemde öne çıktığına dikkat çekilmektedir. Bergen Bildirisi'nde (2005), yaşam boyu öğrenim perspektifi içinde geliştirilen bu çerçeveye de değinilmiştir. Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu (2012) raporuna göre başlangıçta EQF-LLL ile EHEA Yeterlilikler Çerçevesi'nin nasıl ilişkilendirileceği konusunda güçlükler yaşanmıştır (s. 10). EHEA Yeterlilikler Çerçevesi'nin ulusal düzeyde uygulamalarını izleyen Avrupa Konseyi (CoE) ile EQF-LLL konusundaki çalışmaları yürüten Avrupa Komisyonu arasındaki yakın işbirliğiyle iki çerçevenin uyumu sağlanmıştır (s. 10). Raporda, bunun hem EHEA, hem de genel olarak eğitim ve öğretimde Avrupa işbirliği için önemli bir başarı olduğu belirtilmektedir. EQF-LLL hakkındaki Tavsiye Kararı'nda da EHEA Yeterlilikler Çerçevesi'ne referans verilmekte ve bu iki Avrupa çerçevesinin uyumlu olduğu vurgulanmaktadır (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2008).

AB'nin kurumsal yapısı dışında gelişen ve bugüne kadar 1954 Avrupa Kültür Antlaşması'nı imzalayan 49 ülkeden 47'sinin gönüllü olarak katıldığı Bologna Süreci'nde alınan kararların üye ülkeler için yasal bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Avrupa Yükseköğretim Alanı'nda yasal bağlayıcılığı olan tek metin, yükseköğretim yeterliliklerinin tanınması hakkındaki 1997 Avrupa Konseyi (CoE) /UNESCO Lizbon Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme, yükseköğretim seviyesinde bir mezuniyet belgesine sahip olan kişilerin başka bir ülkede eğitimlerini daha ileri düzeyde sürdürebilmeleri, o ülkedeki yasa ve yönetmelikler çerçevesinde akademik unvanlarını kullanabilmeleri, iş olanaklarından yararlanabilmeleri açısından önem taşımaktadır (Lizbon Sözleşmesi (ETS No. 165), 1997). Türkiye'nin 2004'te imzaladığı sözleşme 2007'de yürürlüğe girmiştir.

AB'nin eğitim ve öğretimdeki rolü ise Maastricht Antlaşması'yla (1992) belirlenmiştir. Mesleki ("*vocational*") öğretim Roma Antlaşması'ndan (1957) bu yana Avrupa Topluluğu'nun eylem alanları arasında yer almaktadır (Nogueira, 2012, s. 1). Buna karşılık eğitim, resmi olarak Maastricht Antlaşması'yla AB'nin yetkili olduğu alanlardan biri olarak tanınmıştır (s. 1). Aralık 2007'de imzalanan ve Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması AB'nin eğitim ve öğretim alanındaki rolüne ilişkin hükümlerde bir değişiklik getirmemiştir (Lizbon Antlaşması, 2008, madde 165, 166).¹ Avrupa Birliği'nde kendi eğitim ve

¹ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 165'inci maddesine (Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma'nın 149'uncu maddesi) göre: "Birlik, öğretimin içeriği ve eğitim sisteminin organizasyonu konusunda üye devletlerin sorumluluklarına ve kültür ve dil farklılıklarına tam anlamıyla saygı göstererek, üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik etmek ve gerektiğinde üye devletlerin eylemlerini desteklemek ve tamamlamak suretiyle, kaliteli eğitimin gelişmesine katkıda bulunur."

mesleki öğretim sistemlerini düzenlemek üye ülkelerin, kendi müfredatlarını düzenlemek ise üniversitelerin sorumluluğu altındadır (Shapiro, Lauritzen & Irving, 2011, s. 25). Birlik düzeyindeki politikalar, eğitim ve öğretim alanındaki ulusal faaliyetleri desteklemek ve üye ülkelerin ortak zorluklar karşısında çözüm geliştirmelerine yardımcı olmak üzere tasarlanmaktadır (Nogueira, 2012, s. 1). Avrupa Komisyonu, söz konusu yasal çerçevede eğitim ve öğretim alanlarındaki ortak hedeflere yönelik reformlar konusunda işbirliğini güçlendirmek amacıyla ve 'açık eşgüdüm' yöntemiyle ("*Open Method of Coordination*"-OMC) üye ülkelere destek sağlamaktadır (Nogueira, 2012, s. 3). AB hukuku açısından yarattığı sorunlara karşın (Garben, Mart 2010) Bologna Süreci de Avrupa Komisyonu tarafından etkin olarak desteklenmektedir (Nogueira, 2012, s. 2).

ET 2010 Çalışma Programı içinde aktif olarak yer alan Türkiye, ET 2020 çalışmalarına da katılmaktadır (TC Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012). ET 2020 hedefleri ve bu bağlamdaki Avrupa ölçütleri, Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki Türkiye için önem taşımaktadır. Avrupa Birliği Konseyi'nin (2009) ET 2020 hakkındaki Sonuç Belgesi'nde, söz konusu stratejik çerçevenin birincil hedefinin üye ülkelerde;

- tüm yurttaşların kişisel, sosyal ve mesleki gelişimini,
- demokratik değerlerin, sosyal uyumun, etkin yurttaşlığın ve kültürler arası diyalogun geliştirilmesinin yanı sıra, sürdürülebilir ekonomik refahı ve istihdam edilebilirliği,

sağlamayı amaçlayan eğitim sistemlerinin daha da gelişmesine destek vermek olduğu ifade edilmektedir (s. C119/3). Bu bağlamda dört stratejik hedef tanımlanmıştır:

- Yaşam boyu öğrenim ve mobilite hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak.
- Eğitim ve öğretimin kalitesinde ve etkililiğinde iyileşme sağlamak.
- Hakkaniyeti, sosyal uyumu ve etkin yurttaşlığı öne çıkarmak.
- Eğitim ve öğretimin her seviyesinde yaratıcılığı ve inovasyonu, aynı zamanda girişimciliği geliştirmek (s. C 119/3).

Konsey Sonuç Belgesinde, EQF-LLL ile ilişkilendirilen ulusal yeterlilikler çerçeveleri konusundaki ilerlemenin de yaşam boyu öğrenim ve mobilite stratejileri açısından önemi vurgulanmaktadır.

Eğitim ve öğretimin niteliğinin yükseltilmesi ve iş piyasasıyla ilişkisinin güçlendirilmesi, her iki Avrupa yeterlilikler çerçevesinin işlevleri arasında görülmektedir (Broek, Buiskool, van Oploo, & de Visser, 2012; Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu, 2005; 2012). Bologna metinlerinde yeterlilikler çerçevelerinin aynı zamanda

- Öğrenenlerin tanımlanan yeterliliklere farklı yollardan erişebilmelerine olanak verebileceği,
- Yükseköğretimin Bologna Süreci'nde öne çıkan dört amacına birden hizmet edebileceği hatırlatılmaktadır (Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu, 2012, s. 13).

Bu amaçlar arasında istihdam edilebilirliğin yanı sıra, öğrenenlerin demokratik toplumların etkin yurttaşları olarak hayata hazırlanması; kişisel gelişimleri için fırsat yaratılması; geniş, ileri bir bilgi tabanı oluşturulması, araştırma ve inovasyonun teşvik edilmesi de bulunmaktadır (Leuven ve Louvain-la-Neuve Bildirisi, 2009; Budapeşte-Viyana Bildirgesi, 2012). Aralarında Avrupa Konseyi, ESU, EUA ve Avrupa Komisyonu temsilcilerinin bulunduğu Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu'nun (2012) raporunda, 'öğrenen merkezli' bir yaklaşımla birlikte, söz konusu amaçlar doğrultusunda iyi tanımlanmış öğrenme hedeflerine dayalı yeterlilikler çerçevelerinin, yükseköğretimde gerçek bir paradigma değişimi başlatma potansiyeli taşıdığı vurgulanmaktadır (s. 13).

Diğer taraftan, *Avrupa'da Yeterlilikler Çerçevelerinin Uygulanmasında Mevcut Durum* başlıklı raporda, EQF-LLL'in farklı yeterlilikler ve sistemler arasındaki ilişkiye açıklık getirmenin dışında bir amacı, 'saklı bir gündemi' olmadığı öne sürülmektedir (Broek et al., 2012, s. 60). Bununla birlikte, ET 2020 stratejik hedefleriyle birlikte değerlendirildiğinde EQF-LLL'in Bologna Süreci'nin başlattığı öğrenen (ya da öğrenme) merkezli ve öğrenme hedeflerine/yeterliliklere dayalı öğrenim paradigmasının Avrupa'da eğitim ve öğretim sistemlerinin bütününe kapsayacak şekilde yayılmasına katkıda bulunabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

TYYÇ'İN BERABERİNDE GETİRDİĞİ TERMİNOLOJİ VE SINIFLAMA SORUNLARI İLE MİMARLIK EĞİTİMİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Bologna Yeterlilikler Çerçeveleri Çalışma Grubu (2012), yeterlilikler çerçevelerinin şeffaflık işlevlerini yerine getirebilmeleri için dil açısından erişilebilir olmalarının önemine işaret etmektedir (s. 20). Bu çerçevelerin hayata geçirilebilmesi için, ana hatlarının ve öğrenenler ve ilgili diğer gruplar için ne anlama geldiklerinin teknik olmayan bir dille aktarılabilmesi gerekli görülmektedir (s. 20). Oysa TYÇ ve TYÇ için henüz böyle bir aktarımı olanaklı kılacak ortak bir kuramsal/kavramsal çerçeve oluşturulamamıştır.

Bu konudaki güçlülere işaret eden en dikkat çekici örneklerden biri, TYÇ'deki 'yükseköğretim yeterlilikleri' ve 'mesleki yükseköğretim yeterlilikleri' ayrımıdır. İlk gruba dahil olan programlar 'bilgi ağırlıklı', ikinci gruptakiler ise 'uygulama ağırlıklı' olarak nitelendirilmektedir (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2010, s. 24). İngilizce tanım metninden bu ayrımın '*academically-oriented*' ve '*vocationally-oriented*' programlar ayrımına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. İlgili bazı belge ve sunumlarda 'akademik ağırlıklı yeterlilikler' ve 'mesleki ağırlıklı yeterlilikler' terimleri de kullanılmıştır.

EQF-LLL'de 6'ncı, 7'inci ve 8'inci seviyelere karşılık gelen yeterlilikler için bazı ulusal düzeydeki uygulamalarda başvuru alan 'akademik yönelimli' ve 'mesleki ("*vocational*") yönelimli' yeterlilikler ayrımı tartışılan bir konudur (bkz. Broek et al., 2012, s. 67, 68; Avrupa Mesleki Öğretimi Geliştirme Merkezi, 2011). TYÇ'de paydaşların görüşlerini yansıttığı ifade edilen (bkz. YUYK, 2009, s. 4) bu ve benzeri ayrımların ve akademik programlar için kullanılan 'bilgi ağırlıklı' nitelemesinin de Avrupa yeterlilikler çerçevelerindeki bilgi, kavrayış, beceri ve

yetkinlik tanımlarının dayandığı bilgi sınıflaması ve yetkinlik modeli açısından tartışılması gerekmektedir.

TYYÇ kapsamında yükseköğretim temel alan yeterliliklerinin oluşturulması aşamasında, Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (“*International Standard Classification of Education*” – ISCED 1997) ile Eğitim ve Öğretim Alanları sınıflaması (“*Fields of Education and Training*” – FOET 99) esas alınmıştır. Buna karşılık örneğin ISCED 1997’deki ‘üst düzeyde becerilerin kazanılmasını gerektiren bir mesleğe (*profession*) ya da ileri düzeyde bir araştırma programına giriş için gerekli düzeyde eğitim sağlayan programlar’ (5A) ile ‘pratiğe yönelik programlar’ (5B) ayrımı (UNESCO, 1997, s. 35, 36) TYYÇ’de yer almamaktadır. Türkçe’de, ‘mesleki’ sözcüğünün hem *professional*, hem de *vocational* terimleri için kullanılması da bir başka belirsizlik nedenidir (bkz. ABGS, 2009). Özellikle, örneğin tıp ve mimarlık gibi, ‘bilgi ağırlıklı (“*academically oriented*”) programlar’ ya da ‘uygulama ağırlıklı (“*vocationally oriented*”) programlar’ kategorileri altında sınıflanması mümkün olmayan alanlar için mevcut haliyle TYYÇ şeffaflıktan çok belirsizlik getirmektedir.²

TYYÇ’de mimarlık, gerçekte eğitim ve öğretim politikalarını ilgilendiren istatistikler için geliştirilen ISCED 1997 ve FOET 99 sınıflama sistemlerine uygun olarak, şehir planlama ve inşaat mühendisliği alanlarıyla birlikte ‘Mimarlık ve Yapı’ temel alanı içinde tanımlanmıştır. İlgili TYYÇ Temel Alan Çalışma Grubu ise çalışmalarında ‘Mimarlık, Planlama ve Tasarım’ olarak adlandırılan ve söz konusu sınıflamalarda yer almayan, farklı bir temel alan tanımından yola çıkmıştır (Yükseköğretim Kurulu, 2011). Temel alanların belirlenmesinde ISCED 1997 ve FOET 99 sistemlerinin kullanılmasının, aralarında mimarlığın da bulunduğu bazı yükseköğretim alanları açısından yarattığı belirsizlikler uzun süre tartışılmış, bu konuda henüz bir çözüme ulaşılamamıştır.

Uluslararası bağlamda mimarlık alanının profilini ilgilendiren başka sınıflamalar da mevcuttur. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen *Tuning HUMART* projesi kapsamında ‘İnsan Bilimleri ve Sanat’ kategorisi altında toplanan disiplinler için Avrupa yeterlilikler çerçevelerini referans alan iki ayrı ‘sektörel yeterlilikler çerçevesi’ geliştirilmiştir (Tuning HUMART, 2012). Proje, Avrupa ölçeğinde yükseköğretim, ortaöğretim ve mesleki (“*vocational*”) eğitim ve öğretim arasındaki ilişkiye şeffaflık kazandırmayı, QF-EHEA ile EQF-LLL arasında ‘akademik sektörler/alanlar’ (“*domains*”) düzeyinde köprü kurmayı amaçlamaktadır (s. 5, 6). Bu projede mimarlık, ‘yaratıcı ve performans dayalı disiplinler’ grubunda, müzik, sanat ve tasarım, dans ve tiyatro ile birlikte ele alınmıştır (s. 5). Ulusal düzeyde yükseköğretim temel alan yeterliliklerinin geliştirilmesi çalışması gibi *Tuning HUMART* projesi de, gerçekte belirli bir alandaki yeterlilik profilinin o alanın diğer alanlarla ilişkisini kuran sınıflama sisteminden nasıl etkilenebildiğini ortaya koymaktadır.

Tuning HUMART projesinde ‘sektör/alan (“*domain*”)', ‘az çok karşılaştırılabilir öğrenme profilleri’ temelinde tanımlanan bir ilgili öğrenim alanları grubuna, EQF-LLL terminolojisi içinde ise

‘ekonomik işlev, ürün, hizmet ve teknoloji’ temelinde tanımlanan bir profesyonel faaliyetler grubuna karşılık gelmektedir (Tuning HUMART, 2012, s. 5; Avrupa Parlamentosu & Avrupa Birliği Konseyi, 2008, s. C 111/4). Avrupa Komisyonu’nun diğer paydaşlarla birlikte EQF-LLL ile de bağlantılı olarak geliştirmekte olduğu ‘Avrupa Beceriler/Yetkinlikler, Yeterlilikler ve İş Kolları’ (“*European Skills/Competences, Qualifications and Occupations*”, ESCO) sınıflamasında (Avrupa Komisyonu, 2012b) mimarlığın daha farklı bir ‘sektör’ içerisinde yer alacağı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, daha önce belirtildiği gibi, ‘sektör’ terimi Mesleki Yeterlilikler Direktifi bağlamında aralarında aralarında mimarlığın da bulunduğu belirli bir meslekler grubuyla ilişkili olarak da kullanılmaktadır. AB içerisinde sektörel meslek alanlarında hak kazanılan yeterlilikler, üzerinde uzlaşmış asgari eğitim ve öğretim koşulları temelinde otomatik tanınmadan yararlanmaktadır.

‘SEKTÖREL’ MESLEKLERLE İLGİLİ YETERLİLİKLERİN TANIMLANMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Mesleki Yeterlilikler Direktifi ve Sektörel Meslekler

Mesleki Yeterlilikler Direktifi, Türkiye’de gündeme henüz öneri aşamasındayken, ‘AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Programın Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar’ metninin 24 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra gelmişti (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2003). Türkiye Ulusal Programı’nda İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi (Fasıl 3) kapsamına giren AB mevzuatına uyum çerçevesinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından yürütülen ‘Mesleki Yeterliliklerin Düzenlenmesi ve Tanınması Hakkında Kanun’ başlıklı yasa tasarisinin hazırlık çalışmalarında COM(2002)119 sayılı direktif önerisi esas alınmıştır. Kanunun ilgilendirdiği diğer alanlarla birlikte mimarlık alanının da temsil edildiği bu çalışmalar 2005/36/EC sayılı Mesleki Yeterlilikler Direktifi’nin kabul edilmesinden ve 2007’de yürürlüğe girmesinden sonra da sürmüştü.

Mesleki yeterliliklerin tanınması konusundaki sistemin modernizasyonunu amaçlayan Direktif, Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma’nın 47’inci Maddesine dayanan ve bir bölümü 1970’lerden beri yürürlükte olan on beş ayrı direktifi aynı metin içinde birleştirmektedir (Davies, 2006, s. A3.3-1, 2; Davies, 2009, s. A3.3-2, 2). Bunlar arasında mimarlık alanında diploma, sertifika ve diğer resmi yeterlilik belgelerinin karşılıklı tanınması ve iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisinin etkin olarak kullanılmasını kolaylaştıracak önlemler hakkında 10 Haziran 1985 tarihli ve 85/384/EEC sayılı Konsey Direktifi de (Mimarlar Direktifi) bulunmaktadır (Avrupa Konseyi, 1985).

Mesleki Yeterlilikler Direktifi, 800’ün üzerinde meslek alanını kapsamaktadır (Davies, 2009, s. A3.3-2, 2). Bunların sadece bir bölümü yükseköğretim kurumlarını ilgilendirmektedir. Mesleki Yeterlilikler Direktifi’nin kapsadığı iki önemli meslek kategorisinden biri ‘sektörel meslekler’ olarak adlandırılmaktadır. Bu

² Avrupa Mesleki Öğretimi Geliştirme Merkezi’nin (CEDEFOP), 2011) EQF-LLL’de 6, 7 ve 8’inci yeterlilik seviyelerinde mesleki (“*vocational*”) eğitim ve öğretim konusundaki araştırma raporunda, profesyonel alanlar ve mesleki alanlar arasındaki ilişki farklı perspektiflerden ele alınmaktadır.

kategoride uzman hekimlerin, genel bakımdan sorumlu hemşirelerin, diş pratisyenlerinin, veteriner cerrahların, ebelerin, eczacıların ve mimarların yeterlilikleri yer almaktadır. Direktif, sağlık ve kamu esenliği açısından önem taşıyan bu yedi alan için eğitim ve öğretimde asgari koşulları tanımlanmaktadır (Davies, 2006, s. A3.3-1, 5; Davies, 2009, s. A3.3-2, 2). Bu koşulların sağlanması durumunda söz konusu alanlarda hak kazanılan yeterliliklerin ilgili ülkelerde ek bir koşul aranmaksızın geçerli sayılması, bu bağlamdaki teknik terimlerle ifade etmek gerekirse, otomatik olarak tanınması söz konusudur. Direktif, Avrupa Birliği'ne ve Avrupa Ekonomik Alanı'na (EEA) üye ülkeleri ve İsviçre'yi, katılım sürecindeki ülkeleri, aynı zamanda AB'yle iki taraflı ticaret antlaşmaları olan ülkeleri ilgilendirmektedir (Davies, 2009, s. A3.3-2, 3).

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi'nin (2008) EQF-LLL hakkındaki Tavsiye Kararı'nda, Direktif'in yasal olarak bağlayıcı niteliği vurgulanmaktadır (para. 11). Dolayısıyla, ilgili ülkelerde örneğin 'sektörel meslek alanları' için sınır ötesi hizmet sunumunda Direktif'te tanımlanan minimum öğrenim koşulları geçerliliğini korumaktadır (Sursock & Smidt, 2010, s. 36, 37).

Bologna Süreci, Mesleki Yeterliliklerin Tanınması Konusundaki Avrupa Birliği Mevzuatı

Mesleki Yeterlilikler Direktif'i'nin iç hukuka nasıl aktarılacağı, Türkiye'deki mimarlık ortamında uzun süre tartışılmıştır. Şubat 2008'de Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından Mesleki Yeterlilikler Direktifi temel alınarak, otomatik tanınma kapsamına giren meslek alanlarındaki yükseköğretim programlarının AB ile uyumlaştırılmasına ilişkin bir yönetmelik yayımlanmıştır. Ne var ki TYYÇ'de ne Mesleki Yeterlilikler Direktifi, ne de söz konusu yönetmelik dikkate alınmaktadır.³

Bologna Süreci ile Mesleki Yeterlilikler Direktif'i'nin ulusal mevzuata aktarılması süreci arasındaki uyumsuzluk sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Davies (2009) Bologna Süreci ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi konularındaki çalışmaların Bologna ülkelerinin pek çoğunda farklı bakanlıklar tarafından, birbirinden bağımsız olarak yürütüldüğüne dikkat çeker (s. A3.3-2, 5). Bu durumun bir ölçüde Bologna Süreci'nin AB'nin kurumsal çerçevesi dışında gelişmiş olmasından, bu nedenle QF-EHEA ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi arasında bir bağlantı kurulamamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bologna Süreci ile yeterliliklerin tanınması konusundaki Avrupa Birliği mevzuatı arasında yükseköğretim kurumları açısından başından beri 'karmaşık ve değişken' bir ilişki söz konusu olmuştur (Davies, 2006, A3.3-1, 1). Gerçekte Mesleki Yeterlilikler Direktifi ile EQF-LLL arasındaki ilişki de sorunsuz değildir. Daha önce belirtildiği gibi, Bologna Süreci'ndeki başlıca aktörler arasında Avrupa Komisyonu da yer almaktadır. Bologna Süreci'ne Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü tarafından destek sağlanmaktadır. EQF-LLL, yükseköğretim yeterlilikleri konusunda Bologna Süreci'nde sağlanan deneyimden yararlanılarak geliştirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2001). Buna

karşılık Mesleki Yeterlilikler Direktifi konusu İç Pazar ve Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün alanına girmektedir (Davies, 2009, s. A3.3-2, 4, 5; Broek et al., 2012, s. 58). Bu konular AB Bakanlar Konseyi'nde de farklı Konsey grupları tarafından ele alınmaktadır (Davies, 2009, s. A3.3-2, 4). Davies'e göre, Bologna Süreci'ndeki gelişmelerle birlikte AB mevzuatıyla uyum sorunları su yüzüne çıkmaya başlamış, bu konudaki uzlaşmazlık AB Komisyonuna da taşınmıştır (s. A3.3-2, 4).

Sektörel meslek alanlarında QF-EHEA ve EQF-LLL ile birlikte dikkate alınması gereken üçüncü bir çerçeve oluşturan Mesleki Yeterlilikler Direktifi, söz konusu çerçevelerle arasındaki bağlantısızlıktan farklı nedenlerle de itirazlara neden olmuştur (bkz. Davies, 2006, s. A3.3-1, 1; 2009, s. A3.3-2, 10). Özellikle mimarlık alanında, Direktif'in belirlediği asgari eğitim ve öğretim süresi başından beri yeterli görülmemiştir. Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) ve Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği'nin (EAAE) Kasım 2007'deki ortak açıklamasında mimarlık sektöründe Bologna reformlarının uygulamaya koyulmasıyla iki evreli ve en az beş yıl süreli mimarlık eğitimi modelinin yaygın olarak uygulandığı belirtilmektedir. Açıklamada mimarlık eğitimi için, bu modele uygun olarak toplam beş yıldan az olmayan tam zamanlı öğretim önerilmektedir.

Mesleki beklentilerdeki farklılaşma, mesleklerin değişen sınırları, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ya da ortaöğretim düzeyindeki müfredat değişiklikleri dikkate alındığında, Direktif'te tanımlanan bilgi ve beceriler listelerinin geçerliliklerini koruyup korumadığı da uzun süre tartışılmıştır (Davies, 2009, s. A3.3-2, 9). Önceki öğrenimin tanınması, sürekli mesleki gelişim ve genel olarak yaşam boyu öğrenim konusunda Direktif fazla bir şey söylememektedir (s. A3.3-2, 3). Direktif metninde, teknolojik değişim ve bilimsel ilerleme dikkate alındığında yaşam boyu öğrenimin çok sayıda meslek için özel bir önem taşıdığı, bu bağlamda meslek sahiplerinin uygun sürekli öğretim yoluyla teknik ve bilimsel ilerlemeyi yakından izlemeleri için ayrıntılı düzenlemeleri getirmenin üye devletlerin işi olduğu belirtilmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2005, para. 39).

Çözüm arayışları: Mesleki Yeterlilikler Direktif'i'nin Modernizasyonu Sürecindeki Gelişmeler

Davies (2006), Bologna Süreci'nin yasal olarak bağlayıcı olmadığını, imzacıları bağlayan bir antlaşmaya dayanmayan, hükümetler arası bir süreç niteliği taşıdığını, buna karşılık birincil ve ikincil AB mevzuatına ve ulusal hukuka girdiğini belirtmişti (Davies, 2006, s. A3.3-1, 13). Bu durumda çözüm yollarından biri olarak Mesleki Yeterlilikler Direktif'i'nin Bologna Süreci'yle uyum sağlayacak şekilde değiştirilmesi gündeme gelmişti (s. A3.3-1, 13).

Avrupa yeterlilikler çerçeveleri ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi arasında 'sektörel meslekler' bağlamında gerekli bağlantının kurulmasına yönelik çalışmalar 17 Ekim 2007'de Brüksel'de

³ 5544 sayılı Mesleki Yeterlilik Kurumu Kanunu'nda değişiklik yapan 11 Ekim 2011 tarihli ve 665 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nin (TYÇ) ilk taslağının yer aldığı İstisna Belgesi de sektörel meslek alanlarındaki yeterliliklerin TYÇ içinde nasıl yer alacağına açıklık getirmemektedir. Kararname'nin 31'inci Maddesine göre 'ulusal yeterlilikler çerçevesi', "Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyumlu olacak şekilde tasarlanan; ilk, orta ve yüksek öğretim dahil, mesleki, genel ve akademik eğitim ve öğretim programları ve diğer öğrenme yolları ile kazanılan tüm yeterlilik esaslarını" ifade etmektedir (Değişik bend: 11/10/2011-KHK/665/31.md).

gerçekleştirilen bir seminerle başladı (EUA, 2007a). EUA tarafından düzenlenen seminerin amacı, “görüş ve deneyimlerin paylaşılması, ortak zeminin belirlenmesi ve ortak sorunların tanınlanması, gelecek için eylem olanaklarının araştırılması”ydı (EUA, 2007b). Seminere Avrupa Komisyonu’nun, Avrupa Parlamentosu’nun, sektörel mesleklerle ilgili kurumların, EUA ve Avrupa Öğrenciler Birliği’nin (ESU) ve Tuning projesinin temsilcileri katılmıştı. Seminerde mimarlık alanı Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) ve Avrupa Mimarlık Okulları Başkanları İletişim Ağı (ENHSA) tarafından temsil ediliyordu. EUA ile Avrupa Komisyonu (İç Pazar ve Hizmetler Genel Müdürlüğü) ve Avrupa Parlamentosu arasındaki konuyla ilgili diyalog daha sonra da devam etti.

Avrupa Komisyonu Mart 2010’da, AB’deki eğitim reformlarının, özellikle Bologna Süreci’nin ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi’nin mesleki yeterlilikler açısından sonuçlarının değerlendirildiği bir çalışma başlattı (Avrupa Komisyonu, 2011c, s. 8). Bu kapsamda 7 Ocak - 15 Mart 2011 arasında paydaşların ve ilgili tarafların katıldığı bir kamuoyuna danışma süreci gerçekleştirildi (Avrupa Komisyonu, 2011a).⁴

Söz konusu çalışmada ENHSA temsilcisi olarak yaptığı sunumda James Horan (2011), mevcut Mesleki Yeterlilikler Direktifi’nin asgari dört yıl süren bir eğitim gerektirdiğini, buna karşılık pek çok mimarlık okulunda eğitimin beş yıl olduğunu, Mimarlar Direktifi’nin yürürlüğe girdiği 1985’ten bu yana mimarlık eğitiminin karmaşıklığının büyük ölçüde arttığını, tüm dünyada dört yıllık eğitimin yetersiz olarak algılandığını belirtmektedir. Horan, mimarlık eğitiminin 11 maddede tanımlanan içeriğinin ise zamanın sınavından geçtiğini, sürdürülebilirlik, enerji ve yeni teknik gelişmeler gibi konuların söz konusu 11 madde içinde ele alınabileceğini ifade etmiştir. Bologna Süreci’ne de değinen Horan, mimarlık okullarının %75’inin 3+2 = 5 yıl eğitim verdiği, lisans/yüksek lisans evrelerini kapsayan 5 yıllık eğitimin mimarlık öğrencilerinin Avrupa Birliği içerisindeki mobilite-lerini artırdığına dikkat çekmiştir (Horan, 2011).

Katılımcılardan gelen yanıtların özetlendiği raporda da, mimarlık alanıyla ilgili olarak öğretim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılmasının beklendiği, buna karşılık mimarların sahip olması gereken bilgi ve becerilerle ilgili tanımların yeterli olduğu ve değiştirilmemesi konusunda genel bir oйдаşma bulunduğu, meslek kuruluşlarının bu görüşe katıldığı ifade edilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2011d, s. 18).⁵

Avrupa Komisyonu’nun değerlendirme çalışmasıyla ilgili 22 Haziran 2011 tarihli raporunda ise (*Yeşil Kitap: Mesleki Yeterlilikler Direktifinin Modernizasyonu*) otomatik tanınmanın modernizasyonu için farklı seçeneklerden söz edilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2011b).⁶ Raporun mimarlık alanını ilgilendiren bölümünde, Direktif’in 46’ncı maddesinin asgari dört yıl

koşulunu getirdiği, üye ülkelerin ve üniversitelerin geleceğin mimarlarının eğitimi için daha yüksek standartlar uygulamalarının önünde bir engel olmadığı belirtilmektedir (s. 20). Raporda, mimarları temsil eden meslek kuruluşlarının önerdikleri asgari beş yıl koşulunun kazanılmış haklar açısından yaratacağı sorunlarla birlikte mobiliteyle ilgili bir başka soruna, mimarlık eğitiminde denetim altında mesleki pratik sorununa da yanıt verecek seçenekler üzerinde durulmaktadır (s. 20). EUA, bu raporla ilgili 10 Eylül 2011 tarihli yanıtında, mimarlık eğitimi açısından önem taşıyan şu noktalara yer vermiştir:

- İlgili alanlarda yeterliliklerin öğretim içeriklerinin belirlenerek uyumlaştırılması ya da Avrupa yeterlilikler çerçevelerinin tanımladığı öğrenme hedeflerine/yeterliliklere referans verilmesi konularındaki ikilemin hangi bağlamda çözülebileceği; çeşitlilik ile akademik ve profesyonel standartlara uyum arasındaki ilişki.
- Aktarılabılır (“transferable”) becerilerin istihdam açısından önemi; ‘düzenlenmiş eğitim ve öğretim’ terimi yerine ‘meslekle bağlantılı eğitim ve öğretim’ teriminin kullanılması.
- ISCED sınıflama sisteminde ve Direktif’te EQF-LLL seviyelerinin kullanılması.
- Denetim altında pratik deneyim; öğrenim ve çalışma amacıyla yurtdışında geçirilen sürelerin onaylanmasında güvenilir bir araç olarak EUROPASS.
- Direktif’te yapılacak değişiklikler için yeni usullerin önerilmesi; ISCED sınıflama sistemindeki gelişmenin izlenmesi.
- Sürekli mesleki gelişim konusunun kapsamlı bir yaşam boyu öğrenim çerçevesi içerisinde ele alınması.
- Bu bağlamda önceki öğrenimin tanınması konusunun da ele alınması (EUA, 2011).

EUA yanıtında, mimarlık alanı için Mesleki Yeterlilikler Direktifi’ni mevcut pratiğe yaklaştıracak, dolayısıyla yükseköğretim kurumları ve öğrenciler açısından mesleki tanınma konusunda netlik kazandıracak seçeneğin desteklendiği belirtilmiştir (EUA, 2011).

Avrupa Komisyonu’nun Mesleki Yeterlilikler Direktifi konusundaki değişiklik önerisi (COM, 2011; 883 final) 19 Aralık 2011’de yayımlandı. Revizyon önerisinde mimarlık alanı için asgari öğretim süresi dört yıldan altı yıla çıkarılıyordu. Bu konuda akademik öğretimle birlikte ücretli staj koşulu da getiren iki seçenek sunuluyordu:

- 4+2=4 yıl (tam zamanlı) akademik öğretim ve ardından üniversite düzeyinde bir sınavın başarıyla tamamlanması + 2 yıl staj (“traineeship”)

⁴ Bu süreç için Avrupa Komisyonu İç Pazar ve Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan tartışma ve danışma metninde, Bologna Süreci’ndeki gelişmeler ile birlikte yetkinliklere dayalı yaklaşımlara da dikkat çekilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011a, s. 4, 5, 16).

⁵ Üye Devletlerden sadece biri, sürdürülebilir tasarım ve maliyet yönetimi konularına odaklanan güncellemeler önermiştir (Avrupa Komisyonu, 2011d, s. 18). Daha önce Bologna Süreci ve Mesleki Yeterlilikler Direktifi konusunda Ekim 2010’da yapılan toplantıyla ilgili EUA raporunda, bir ENHSA anketinin, mimarlık okullarının yüzde 72’sinde 3+2 yıl süreli lisans+yüksek lisans programlarına geçildiği, mimarlık okullarının yüzde 18-20’sinin 4+1 ya da 4+2 yıl süreli lisans+yüksek lisans programlarını benimsediği, Direktif’in en az 4 yıl süreli bir program gerektirdiği, meslek alanında bu sürenin en az 5 yıl olacak şekilde değiştirilmesi konusunda oйдаşma olduğu görüşüne yer verilmektedir (EUA, 2010).

⁶ Mesleki Yeterlilikler Direktifi’ni Avrupa Birliği’ne üye ülkelerdeki eğitim reformları bakımından değerlendiren çalışmayla ilgili kesin rapor için bkz. Howat, Ulicna & Harris (2011).

- 5+1=5 yıl (tam zamanlı) akademik öğretim ve ardından üniversite düzeyinde bir sınavın başarıyla tamamlanması + 1 yıl staj (Avrupa Komisyonu, 2011e)

Değişiklik önerisinde, gelecekte otomatik tanınmadan yararlanmak için dört yıl süren akademik öğretim sonunda alınan lisans diplomasının artık yeterli olmayacağı ifade ediliyordu (Avrupa Komisyonu, 2011e; Avrupa Komisyonu, 2012a). Ayrıca AB Komisyonu'na, mimarlık eğitiminin sağlaması gereken asgari koşullar arasında yer alan bilgi, beceri ve bunların gerektirdiği yetkinlik tanımlarının bazılarının geçerliliğini, ilgili teknik konulardaki ilerlemeleri ve eğitim alanındaki gelişmeleri de dikkate alarak belirleme yetkisi veriliyordu. Öneride, **Avrupa Kredi Transfer Sistemi'nin** (AKTS (ECTS)) ve yetkinliklere dayalı yaklaşımın kullanılması da öngörülmüyordu. Böylece öğretim süresinin eşdeğer AKTS kredileriyle ifade edilebilmesi mümkün olacaktı. Avrupa Parlamentosu İç Pazar Komitesi'nce ("IMCO") 23 Ocak 2013'te benimsenen Mesleki Yeterlilikler Direktifi'ni tadil eden Rapor, öneriye yasal süreç içerisinde üzerinde uzlaşma sağlanan ve asgari öğretim süresi ile staj konusunu da kapsayan bir dizi değişiklik getirmektedir (bkz. Avrupa, Parlamentosu, 2013).

Avrupa Komisyonu Revizyon Önerisi Hakkında Avrupa Üniversite Birliği ve Avrupa Mimarlar Konseyi'nin Değerlendirmeleri

EUA, Ocak 2012'de yayımlanan brifing notunda ve görüş yazısında, Avrupa Komisyonu'nun revizyon önerisinin Direktif ile EHEA arasında orta dönemde daha yakın bir bağlantı kurulabileceğini gösteren unsurlar barındırdığını belirtmiştir (EUA, 2012a; EUA 2012b). Bunların Avrupa'da yükseköğretim sektörü için özellikle müfredat geliştirme, istihdam, yaşam boyu öğrenim, mobilite araçları, yeterlilikler çerçeveleri ve kalite güvencesi açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Eylül 2012 tarihli EUA güncelleme notunda, Bologna Süreci'ndeki Nisan 2012 Bükreş toplantısının ardından Bologna İzleme Grubu'nun (BFUG) akademik ve mesleki ("*professional*") yeterliliklerin tanınmasına odaklanan çalışma planından söz edilmektedir (EUA, 2012c). Söz konusu çalışma Bologna Süreci ile revize edilen Direktif'in özellikle AKTS ve kalite güvencesi bakımından daha iyi artikülasyonunu amaçlamaktadır.

EHEA Bakanlar Konferansı Bükreş Bildirisi'nde (2012), Avrupa Komisyonu'nun AB Direktifi konusundaki değişiklik önerisinde yer alan AKTS, EQF-LLL ve öğrenme hedefleriyle ilgili açık göndermelerin olumlu karşılandığına değinilmiştir. Avrupa kurumlarının Bologna Süreci'ne katkısı konusundaki Avrupa Parlamentosu (2012) raporunda ise Mesleki Yeterlilikler Direktifi'ndeki değişikliklerle birlikte EHEA içerisinde ilerlemenin sağlanması çağrısında bulunmaktadır (para.12). Tüm bu gelişmelere karşın Avrupa yeterlilikler çerçeveleri ile Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nin arayüzünde ortaya çıkan belirsizliklerin ortadan kaldırılmasının zaman gerektirdiği anlaşılmaktadır.

ACE, Avrupa Komisyonu'nun değişiklik önerisiyle ilgili değerlendirmelerini ve değişiklik önerilerini Haziran 2012'de yayımlamıştır (bkz. ACE, 2012a). ACE raporunda özellikle asgari öğre-

tim koşuluyla ilgili yeni düzenlemenin, bu arada ücretli staj süresinin öğretim süresine dahil edilmesi konusunda açıklık getirilmesinin olumlu bulunduğu belirtilmektedir. Direktifle ilgili gelecek beş yıllık değerlendirme dönemi için asgari eğitim süresinin 5+2 olması için çaba gösterileceği de vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmede ilginç olan, Avrupa Komisyonu'nun değişiklik önerisinde 'ortak öğretim çerçevesi' içerisinde tanımlanan bilgi, beceri ve yetkinliklerin EQF-LLL seviyelerine referans vermesine ilişkin önerinin (Madde 49a 2(d)) ACE tarafından uygun görülmemesidir.⁷ Buna karşılık asgari öğretim süresinin eşdeğer AKTS kredileriyle de ifade edilebilmesi desteklenmektedir.

Mesleki Yeterlilikler Direktifi'yle ilgili yasal süreç devam ederken, akademik öğretimi tamamlayıcı nitelikteki 'mesleki pratik deneyimi' konusunda da çalışmalar başlatılmıştır (ACE, 2012b, s. 4). ACE tarafından Direktif'in modernizasyonu bağlamında kurulan PPE+2 Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı Haziran 2012'de yapılmıştır. Çalışma Grubu'nun bu konuda Avrupa ülkelerindeki mevcut durumu belirlemesi, mesleki pratik deneyiminin yapılandırılmasına ilişkin bir politika geliştirmesi ve rehberlik sağlaması öngörülmektedir. ACE, mobilite açısından nihai amaç, bir Avrupa yurttaşının diplomasını aldığı ülkeden farklı bir ülkede staj yapması, mesleki pratik deneyimini de gene başka bir ülkede geliştirmesi olduğunu vurgulamaktadır.

SONUÇ

Avrupa Komisyonu'nun (2011b) *Yeşil Kitap: Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nin Modernizasyonu* başlıklı raporunun mimarlık alanını ilgilendiren bölümünde, Direktif'in otomatik tanınma için asgari koşulları belirlediği, üye ülkelerin ve üniversitelerin geleceğin mimarlarının eğitimi için daha yüksek standartlar uygulamalarının önünde bir engel olmadığı konusundaki açıklamaya (s. 20) yukarıda değinilmiştir. Direktif'te olduğu gibi, COM(2011)883 sayılı değişiklik önerisinde de ana bileşeni mimarlık olan mimarlık öğreniminin üniversite düzeyinde verilmesi ve mimarlık öğretiminin kuramsal ve pratik yönleri arasında denge kurması gerektiği belirtilmektedir. Bu gereklilik, TYYÇ'nin getirdiği belirsizlikler nedeniyle mimarlık alanında, bazı mühendislik alanları için önerilen 'uygulama ağırlıklı' ya da 'mesleki ağırlıklı' yeterliliklerin tanımlanmasını engelleyeceği için önemlidir. Mimarlık eğitiminin üniversite düzeyinde verilmesi koşulu gerçekte örtük olarak, alana ya da mesleğe özgü olmayan ama bu düzeydeki bir eğitim sonunda kazanılması beklenen bilgi, kavrayış, beceri ve yetkinlikleri de gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda Avrupa'da mimarlıkta meslek alanının temsilcisi olarak ACE ile Avrupa üniversitelerini temsil eden EUA arasında Mesleki Yeterlilikler Direktifi'yle ilgili gelişmeler konusunda önemsiz olmayan bir yaklaşım farkına işaret etmek gerekebilir. ACE'nin esas olarak akademik öğrenimi tamamlayıcı nitelikteki ücretli staj konusuyla birlikte mimarlık eğitiminin asgari süresine odaklandığı ve Direktif'teki değişiklik önerisinden sonra orta ve uzun dönemdeki politikalarının odağında bu konunun olacağı görülmektedir. ACE, yaşam boyu öğrenim politikalarıyla

⁷ ACE, EQF-LLL'deki sekiz yeterlilik seviyesinden oluşan eğitim ve öğretim modelini mimarlık eğitimi bakımından geçerli bulmadıklarını daha önce de beyan etmişti (bkz. ACE, 2006).

KAYNAKLAR

'sürekli mesleki gelişim' çerçevesinde ilgilenmektedir. Buna karşılık EUA, öğrenme hedefleri üzerinde, daha da belirgin olarak, yükseköğretimin Bologna Süreci içinde tariflenen dört amacıyla ilişkili öğrenme hedefleri üzerinde durmaktadır.

EUA açısından yükseköğretim yeterliliklerinin 'üzerinde uzlaşılan bilgi paketleri' temelinde uyumlaştırılması ile üniversite düzeyindeki eğitimle ilişkilendirilen öğrenme hedeflerine dayandırılması arasındaki fark önemlidir (EUA, 2011). Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Çalışma Grubu'nun (2012) raporunda sözü edilen paradigma değişimi, insan haklarına dayalı demokratik bir düzenin sürdürülebilirliği açısından önem taşıyan yetkinlikleri, öğrenen/öğrenme merkezli bir yaklaşımla, kişilerin kendilerini sürekli geliştirebilmeleri, etkin, sorumlu, etik duyarlılığa sahip yurttaşlar olabilmeleri için gerekli yetkinlikleri öne çıkarmaktadır (s. 13). Gerek akademik, gerekse mesleki (profesyonel) bağlamlarda araştırmanın, bilgiye katkıda bulunmanın gerektirdiği bilgi, beceri ve yetkinliklerin kazanılması, bu çerçevede bilimsel/eleştirel düşünmenin geliştirilmesi de bu değişim içinde önemli bir yere sahiptir. Mesleki Yeterlilikler Direktifi'ndeki revizyonun Avrupa yeterlilikler çerçevelerinin temel bileşenlerinden biri olan öğrenme hedefleri perspektifini içermesinin önemi Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Çalışma Grubu (2012) raporunda bu nedenle vurgulanmaktadır (s. 3, 21).

Diğer taraftan ACE'nin mobilite konusundaki yaklaşımı (bkz. ACE, 2012b), yakın zamanda staj ve mesleki pratik deneyiminin ulusal sınırların dışında gerçekleşmesine olanak verecek bir Avrupa mesleki pratik eğitimi alanının da gündeme gelebileceğine işaret etmektedir. Böyle bir gelişmenin Avrupa yeterlilikler çerçevelerinin tanımladığı 'aktarılabılır' yetkinliklerin geliştirilebilmesi için önemli fırsatlar sunacağı açıktır.

Bu perspektiften yaklaşıldığında, Avrupa yeterlilikler çerçevelerinde yükseköğretimin doktora dahil olmak üzere üç evresi için tanımlanan ölçütleri temel alan ulusal yeterlilikler çerçevelerinin sektörel meslek alanlarında akademik ve mesleki gelişim için Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nde tanımlanan asgari ölçütlerin ötesine geçmeye olanak vereceğini söylemek yanlış olmayacaktır. TYYÇ'nin, Mesleki Yeterlilikler Direktifi ve Direktif'in modernizasyonu sürecindeki gelişmeler de dikkate alınarak bu perspektif içinde revizyonu, mimarlık programları düzeyinde Avrupa yükseköğretimindeki paradigma değişimini dikkate alan bir uygulama için gereklidir. Böyle bir revizyonun tüm paydaşların katılımıyla gerçekleştirilmesi, AB müktesebatıyla uyumlu bir mesleki yeterlilikler sisteminin kurulması ve TYYÇ'nin geliştirilmesi süreçleri açısından da önem taşımaktadır.

Teşekkür

Kasım 2012'de gerçekleştirilen XXXV. Mimarlık Okulları Bölüm Başkanları İletişim Grubu (MOBBİG) toplantısı öncesinde mimarlık eğitimi açısından Mesleki Yeterlilikler Direktifi'nin revizyonu ile ilgili yasal süreçteki son gelişmeler konusunda Bologna Reformları ve Sektörel Meslekler – Mimarlık Eğitimi Çalışma Grubu içerisinde birlikte çalışma fırsatı bulduğum Prof. Dr. Sevgi Lökçe'ye ve Prof. Dr. Selahattin Önür'e teşekkür ederim.

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) (2009). *Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü*. Erişim: http://www.abgs.gov.tr/files/Sozluk/glossary_for_the_european_union.pdf
- Avrupa Birliği Konseyi (Council of the EU) (2009). Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020'). *Official Journal of the European Union*, 2009/C 119/02. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:en:PDF>
- Avrupa Birliği Konseyi (Council of the EU) (2011). Council conclusions on the role of education and training in the implementation of the 'Europe 2020' Strategy. *Official Journal of the European Union*, 2011/C 70/01. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:070:FULL:EN:PDF>
- Avrupa Komisyonu (EC) (2001). *Communication from the Commission: Making a European Area of Lifelong Learning a reality* (COM(2001) 678 final). Brüksel. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF>
- Avrupa Komisyonu (EC) (2011a). *Consultation paper on the Professional Qualifications Directive*. Brüksel. Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2011/professional_qualifications/consultation_paper_en.pdf
- Avrupa Komisyonu (EC) (2011b). *Green paper: Modernising the Professional Qualifications Directive* (COM(2011) 367 final). Brüksel. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0367:FIN:en:PDF>
- Avrupa Komisyonu (EC) (2011c). *Evaluation of the Professional Qualifications Directive (Directive 2005/36/EC)*. Brüksel. Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/news/20110706-evaluation-directive-200536ec_en.pdf
- Avrupa Komisyonu (EC) (2011d). *Public consultation on the modernisation of the Professional Qualifications Directive (Directive 2005/36/EC): Summary of responses*. Brüksel. Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/news/20110706-summary-replies-public-consultation-pdq_en.pdf
- Avrupa Komisyonu (EC) (2011e). *Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2005/36/EC on the recognition of professional qualifications and Regulation on administrative cooperation through the Internal Market Information System*. COM(2011) 883 final. Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/policy_developments/modernising/COM2011_883_en.pdf
- Avrupa Komisyonu (EC) (2012a). *Proposal of the Commission amending Directive 2005/36/EC: Explanations*. DG Internal Market and Services. http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/conferences/20120202-modernisation/presentation_en.pdf
- Avrupa Komisyonu (EC) (2012b). *European Skills/Competences, Qualifications and Occupations (ESCO)*. Employment, Social Affairs & Inclusion. Erişim: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=568>

- Avrupa Konseyi (Council of the European Communities) (1985). *Council Directive of 10 June 1985 on the mutual recognition of diplomas, certificates and other evidence of formal qualifications in architecture...*(85/384/EEC). Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/1985/L/01985L0384-20040501-en.pdf>
- Avrupa Mesleki Öğretimi Geliştirme Merkezi (CEDEFOP) (2011). *Vocational education at higher qualification levels*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. Erişim: http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/5515_en.pdf
- Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) & (EAAE) Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği (2007). *ACE – EAAE joint working party: Directive 2005/36/EC - Position statement on minimum duration of studies*. Erişim: <http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs/ace-eaae-architecturaleducation.pdf>
- Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) (2006). *Access to the profession – Commission staff working document on European Qualifications Framework: ACE Position Paper*. Erişim: http://ec.europa.eu/education/policies/educ/eqf/results/archicouncil_en.pdf
- Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) (2012a). *Architects' Council of Europe Proposed amendments to the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council Amending Directive 2005/36/EC on the Recognition of Professional Qualifications and on regulation of administrative cooperation through the Internal Market Information System*. Erişim: http://www.ace-cae.eu/public/contents/getdocument/content_id/1419
- Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) (2012b). *ACE Info. 60*. Erişim: [http://www.architect.be/files/pdf/nieuws/201210_ACE_Info_3_12_EN_Final%20\(2\).pdf](http://www.architect.be/files/pdf/nieuws/201210_ACE_Info_3_12_EN_Final%20(2).pdf)
- Avrupa Parlamentosu (2012). *Report on the contribution of the European institutions to the consolidation and progress of the Bologna Process (2011/2180(INI))*. Committee on Culture and Education, Raportör: Luigi Berlinguer. Erişim: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2012-0035&language=EN>
- Avrupa Parlamentosu (2013). *Report: Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2005/36/EC on the recognition of professional qualifications – Draft European Parliament legislative resolution*. Erişim: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201302/20130218ATT61284/20130218ATT61284EN.pdf>
- Avrupa Parlamentosu & Avrupa Birliği Konseyi (Council of the EU). (2005). Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications. *Official Journal of the European Union*. L 255/22. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:255:0011:0021:EN:PDF>
- Avrupa Parlamentosu & Avrupa Birliği Konseyi (Council of the EU). (2006). Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC). *Official Journal of the European Union*, L 394. Erişim: <http://www.oapee.es/documentum/MECPRO/Web/weboapee/servicios/documentos/documentacionconvocatoria-2008/139420061230en00100018.pdf?documentId=0901e72b80004481>
- Avrupa Parlamentosu & Avrupa Birliği Konseyi (Council of the EU). (2008). Recommendations of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. *Official Journal of the European Union*, (2008/C 111/1-4). Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=oj:c:2008:111:0001:0007:en:pdf>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2007a). *Qualifications in the sectoral professions: Directive 2005-36-EC and the Bologna Process* (Background paper to EUA workshop on sectoral professions). Brüksel. Erişim: <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2007b). *Workshop on the sectoral professions* (Report of Meeting). Brüksel. <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2010). *The Bologna Process and Directive 2005/36/EC on the Recognition of Professional Qualifications: Is there scope for creative interaction?* (Report of the meeting held in the European Parliament on 14 October 2010). Erişim: <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2011) *Modernising the Professional Qualifications Directive: European University Association response to European Commission's Consultation on Green Paper COM(2011)367*, Brüksel. <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2012a). *EUA briefing note on the Commission's proposed amendments to Directive 2005/36/EC on the Recognition of Professional Qualifications*. Erişim: <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA). (2012b). *EUA position paper on the Commission's proposed amendments to Directive 2005/36/EC on the Recognition of Professional Qualifications*. Erişim: <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Avrupa Üniversite Birliği (EUA) (2012c). *Recognition of professional qualifications – EUA Update no. 10*. Erişim: <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-and-professional-qualifications.aspx>
- Bergen Bildirisi (2005). *The European Higher Education Area – Achieving the goals*. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen.
- Berlin Bildirisi (2003). *Realising the European Higher Education Area*. Communiqué of the Conference of Ministers Responsible for Higher Education, Berlin.
- Bologna Bildirgesi (1999). *The European Higher Education Area: The Bologna Declaration*. Joint Declaration of the European Ministers of Education.

- Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Çalışma Grubu (Bologna Working Group on Qualifications Frameworks). (2005). *A framework for Qualifications of the European Higher Education Area*. Copenhagen: Ministry of Science Technology and Innovation. Erişim: http://www.ehea.info/Uploads/Documents/050218_QF_EHEA.pdf
- Bologna Yeterlilikler Çerçevesi Çalışma Grubu (Bologna Working Group on Qualifications Frameworks). (2012). *Report by the EHEA Working Group on Qualifications Frameworks*. Erişim: [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Qualifications%20Frameworks%20Working%20Group%20Report.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Qualifications%20Frameworks%20Working%20Group%20Report.pdf)
- Broek, S., Buiskool, B.-J., van Oploo, M., & de Visser S. (2012). *State of play of the European Qualifications Framework implementation*. Brüksel: European Parliament. Erişim: <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/cult/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=73578>
- Budapeşte-Viyana Bildirgesi (2010). *Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area*.
- Bükreş Bildirisi (2012). *Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area*. Bucharest Communiqué.
- Davies, H. (2006). The Bologna Process and the recognition of professional qualifications. *EUA Bologna handbook* (B 2.4-1), Berlin: Raabe Verlag.
- Davies, H. (2009). The Bologna Process and the recognition of professional qualifications: An update on developments", *EUA Bologna handbook*, Article 3.3-1, Berlin: Raabe Verlag.
- Garben, S. (Mart 2010). The Bologna Process: From a European Law perspective. *European Law Journal*, 16(2), 186–210. DOI: 10.1111/j.1468-0386.2009.00503.x
- Horan, J. (2011). *Public consultation on the Professional Qualifications Directive*. Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2011/professional_qualifications_en.htm
- Howat, C., Ulicna, D., & Harris, P. (2011). *Final Report - Study evaluating the Professional Qualifications Directive against recent educational reforms in EU Member States*. A report submitted by GHK in association with Danish Technological Institute (DTI). Erişim: http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/docs/policy_developments/final_report_en.pdf
- Leuven and Louvain-la-Neuve Bildirisi (2009). *The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the New Decade*. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education.
- Lizbon Antlaşması (2008). Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*, C 115/120,121. Erişim: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF>
- Lizbon Sözleşmesi (ETS No. 165) (1997). *Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region*. Explanatory Report. Erişim: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/reports/Html/165.htm>
- Mesleki Yeterlilikler Kurumu (MYK) (2012). *Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (Taslak). İstisare belgesi*. Ankara. Erişim: <http://www.myk.gov.tr/index.php/tr/tyc>
- Nogueira, A. M. (2012). Education and vocational training policy. *Fact Sheets on the European Union*. Erişim: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_4.17.1.pdf
- Shapiro, H., Lauritzen, J. R. K., & Irving, P. (2011). *Emerging skills and competences: A transatlantic study*. EU-US study for the European Commission. Erişim: http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/2011/skills_en.pdf
- Sursock, A., & Smidt, H. (2010). *Trends 2010: A decade of change in European higher education*. Brüksel: EUA. <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/trends-in-european-higher-education/trends-vi.aspx>
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2003). *2003 Yılı ulusal programı*. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196>
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2012). *Eğitim ve Kültür*. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=91>
- Tuning HUMART (2012). *Tuning sectoral qualifications frameworks for the humanities and the arts. Final report 2010 – 2011*. Bilbao: Universidad de Deusto. http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/HUMART/SQF_HUMART_Final_Report_2010-2011.pdf
- UNESCO (1997). *International Standard Classification of Education ISCED 1997*. Erişim: <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/isced97-en.pdf>
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (2008). Doktorluk, hemşirelik, ebelik, diş hekimliği, veterinerlik, eczacılık ve mimarlık eğitim programlarının asgari eğitim koşullarının belirlenmesine dair yönetmelik. *Resmî Gazete*, 02 Şubat 2008, Sayı: 26775. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/27749.html>
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (2010). *Yükseköğretimde yeniden yapılanma: 66 soruda Bologna Süreci uygulamaları*. Erişim: <https://bologna.yok.gov.tr/files/aa47b53c5284fbbbe5d597211c0b088d.pdf>
- Yükseköğretim Kurulu (2011). *Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) Temel Alan Yeterlilikleri: Mimarlık ve yapı*. Erişim: http://www.tyyc.yok.gov.tr/raporlar/58_MIMARLIK_YAPI_13_01_2011.pdf
- Yükseköğretim Yeterlilikler Kurulu (YYK) & Oktik, Ş. (2007). *Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi*. Erişim: <http://bologna.yok.gov.tr>
- Yükseköğretimde Ulusal Yeterlilikler Komisyonu (YUYK) (2009). *Rapor: Türkiye Yükseköğretim Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (TYUYÇ)*. Erişim: <http://bologna.yok.gov.tr>